

محقق به عنوان ابزار در تحقیقات کیفی: چالش‌ها و فرصت‌ها

نسیم بهرامی^۱، محمدعلی سلیمانی^{۲*}، آمنه یعقوب‌زاده^۳، هادی رنجبر^۴

۱. مربی، مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشگاه علوم پزشکی قزوین، قزوین، ایران
۲. استادیار، مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشگاه علوم پزشکی قزوین، قزوین، ایران (نویسنده مسئول)
۳. دانشجوی کارشناسی ارشد پرستاری سالمندان، مرکز تحقیقات عوامل اجتماعی مؤثر بر سلامت، دانشگاه علوم پزشکی قزوین، قزوین، ایران
۴. مربی، مرکز تحقیقات مدل‌سازی در سلامت، پژوهشکده آینده‌پژوهی در سلامت، دانشگاه علوم پزشکی کرمان، ایران
* نویسنده مسئول مکاتبات: محمدعلی سلیمانی Soleimany.msn@gmail.com

چکیده

زمینه و هدف:

پژوهشگران در پژوهش‌های کیفی هم بر فرایند تحقیق تأثیر می‌گذارند و هم از آن تأثیر می‌پذیرند. یکی از موضوعات اساسی در این پژوهش‌ها، اعتبار محقق به عنوان ابزار جمع‌آوری اطلاعات است. اگر محقق از اعتبار کافی در جمع‌آوری اطلاعات برخوردار نباشد، نتایج حاصل از مطالعه نیز معتبر نخواهد بود. این نقش محقق در جمع‌آوری اطلاعات برای پژوهشگر فرصتی فراهم می‌آورد تا به دنیای ناشناخته افراد در مورد پدیده مورد نظر راه یابد و گاهی وی را در رسیدن به این مهم با چالش‌های گوناگونی مواجه می‌سازد. این مطالعه به بررسی فرصت‌ها و چالش‌های محققین به عنوان ابزار جمع‌آوری اطلاعات در تحقیقات کیفی پرداخته شده است.

مواد و روش‌ها:

مطالعه حاضر یک مطالعه مروری در مورد روش‌شناسی تحقیقات کیفی بود که با استفاده از کلمات کلیدی تحقیق کیفی، ابزار، چالش‌ها، فرصت‌ها بدون در نظر داشتن محدودیت زمانی، مطالعات در دسترس در پایگاه‌های داده‌ای PubMed، Scopus، ScienceDirect و Magiran، ProQuest، SID، IranDoc، Medlib و IranMedex و همچنین برخی از کتب مربوطه بررسی شدند.

یافته‌ها:

بررسی‌های انجام شده بر روی ۱۰ کتاب و ۱۸ مقاله مشخص نمود که نقش محقق می‌تواند در تحقیقات کیفی از جمله پدیدارشناسی، نظریه زمینه‌ای، مردم‌نگاری و تحلیل محتوا متفاوت باشد. همچنین تجربیات قبلی و مهارت‌ها در فرایند مشاهده، مصاحبه، برقراری ارتباط مؤثر و پرسشگری سؤالات مناسب تأثیر بسزایی در اهمیت نقش محقق به عنوان عامل کلیدی در انجام انواع مختلف تحقیقات کیفی دارد.

نتیجه گیری:

نتایج مطالعه حاضر نشان داد که در انواع تحقیقات کیفی، نقش محقق بعنوان ابزار اصلی بخصوص در جمع‌آوری داده‌ها اهمیت می‌یابد. بصورتی که حضور پژوهشگر عامل اعتباربخشی به داده‌ها به شمار می‌رود. تجربیات و مهارت‌ها، توانایی برقراری ارتباط، پرسشگری و سؤالات مناسب از مهم‌ترین عواملی هستند که تأثیر بسزایی در انجام تحقیقات کیفی به روش مناسب دارند.

واژه‌های کلیدی:

تحقیق کیفی، ابزار، چالش، فرصت

مقدمه

تعیین و محدود کردن مشکلات مورد پژوهش و کاهش اثرات متغیرهای جانبی یا خارج کردن متغیرهایی که نباید وارد مطالعه شوند، استفاده می‌کنند. بر همین اساس تجزیه و تحلیل آماری در جهت سازمان‌دهی اطلاعات، تعیین ارتباط معنی‌دار و یا بررسی اختلافات میان گروه‌ها به کار گرفته می‌شود (Nourouzi and Bidhendi, 2010).

تحقیقات کیفی کوششی مستمر، سازمان‌دار و ذهنی و برای کشف معانی تجارب روزمره است (Abedi, 2010). در رویکرد کیفی، بحث معناپایی و معناکاوی مطرح است و این از طریق اعمال وجود خود محقق ممکن خواهد بود (Burns and Grove, 2010). محققین کیفی با گفتگو یا مشاهده افرادی که در مورد پدیده تحت مطالعه تجارب دست اول دارند، کار خود را شروع می‌کنند. بحث و مشاهده، ساختار آزادی دارد تا به بیان حیطه کاملی از عقاید، احساسات و رفتارها بپردازد. تحلیل و تفسیر بصورت مداوم و همزمان صورت می‌گیرد که در آن فرد به نمونه بعدی و پرسیدن سؤالات بعدی هدایت می‌شود (Delavar, 2009). پژوهشگران کیفی امیدوارند به وسیله مصاحبه دقیق، مشاهده مشارکت‌کنندگان و توصیف دقیق، بتوانند به دیدگاه شرکت‌کنندگان نزدیک شده و به تجارب زیسته آن‌ها دست یابند. هر یک از روش‌های پژوهش کیفی رویکردهای خاص خود را دارند تا داده‌ها را جمع‌آوری و تحلیل کرده و نتایج را ارائه دهند. با این وجود بین روش‌های مختلف جمع‌آوری داده‌های کیفی شباهت‌هایی وجود دارد (Hallberg, 2006).

در محیط و شرایط طبیعی که لازمه انجام تحقیقات کیفی است، نمی‌توان تأثیر حضور محقق را تحت کنترل درآورد. محقق برای افزایش فهم مسئله، تجربیات فردی خود را به مطالعه وارد می‌کند. بنابراین در فرایند انجام پژوهش‌های کیفی، فضای لازم برای بازیگری و حضور فعال محققان در میدان تحقیق گشوده شده و به بیانی دیگر عرصه تنگ عاملیت

امروزه تحقیق و پژوهش در عرصه‌های مختلف، از اهمیت زیادی برخوردار است. بی تردید پژوهش و تحقیق راه حل شناخته شده بشر در حل مسائل و مشکلات پیش‌رو و توسعه مرزهای دانش است (Feyz, 2010). در واقع، پژوهش به واسطه اکتشافاتی که انجام می‌دهد، ایده‌هایی را به تأیید می‌رساند و یا رد می‌کند (Rouhani, 2010)، بنابراین انتخاب روش تحقیق و تأکید بر علمی بودن آن از اهمیت زیادی برخوردار است. پژوهش‌های کمی و پژوهش‌های کیفی دو نوع اصلی پژوهش در علوم رفتاری و علوم اجتماعی هستند. پژوهش‌های کمی مبتنی بر اثبات‌گرایی است و هدف اصلی آن اندازه‌گیری عینی دنیای اجتماعی، آزمودن فرضیه و پیش‌بینی و کنترل رفتار انسان است (Khanifar and Zarvandi, 2010). در مقابل، مطالعات کیفی، فرصتی را برای دستیابی به دنیای درونی مشارکت‌کنندگان فراهم می‌کند و با تبیین پدیده‌هایی از قبیل زندگی شخصی، تجربیات، هیجانات و احساسات، جنبش‌های اجتماعی و تعاملات در زمینه فرهنگی به توضیح آن‌ها می‌پردازد (Corbin and Strauss, 2014). علی‌رغم وجود چندین روش گوناگون در انجام روش‌های تحقیق کیفی، درک عمیق و جامع چرایی و چگونگی پدیده‌ها، رسالت تمامی این روش‌ها در نظر گرفته می‌شود (Brockopp and Hastings, 2003).

نقش پژوهشگر در رویکردهای مختلف پژوهش‌های کیفی و پژوهش‌های کمی، واضح است. به بیانی دیگر در انجام هیچ رویکرد پژوهشی نمی‌توان عامل انسان را به عنوان محقق نادیده گرفت (Ranjbar, et al., 2012). در تحقیقات کمی، پژوهشگر بر این فرض است که می‌توان درباره پدیده‌های مورد مطالعه با سؤالات تحقیق و با استفاده از روش‌های تحقیق توصیفی یا آزمایشی در شرایط کنترل شده به شناخت کافی دست یافت. به عبارت دیگر، در مطالعات کمی برای جمع‌آوری داده‌های با کیفیت، محققان از ابزارهای اندازه‌گیری دقیق و صحیحی برای